

Universiteit
Leiden
The Netherlands

The arts of memory : the remembrance of the Armenians in Turkey

Carikci, A.

Citation

Carikci, A. (2016, May 18). *The arts of memory : the remembrance of the Armenians in Turkey*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/39674>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/39674>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/39674> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Carikci, A.

Title: The arts of memory : the remembrance of the Armenians in Turkey

Issue Date: 2016-05-18

Samenvatting

Voor de Eerste Wereldoorlog telde het Ottomaanse Rijk zo'n twee miljoen Armeniërs. In 1915 begon de Ottomaanse regering met de vervolging van deze bevolkingsgroep. In propaganda werden Armeniërs neergezet als een groep deserteurs die hun land in de Eerste Wereldoorlog hadden verraden en die het land met opstanden probeerden te destabiliseren. Per telegraaf instrueerde de regering de verschillende provincie- en districtshoofden over de te volgen procedures. Eerst werd de elite opgepakt en vermoord, daarna werd het volk omgebracht of gedeporteerd in lange doodsmarsen door de woestijn. Voor de meesten was Noord-Syrië de eindbestemming. Hier werden de Armeniërs eerst opgesloten in concentratiekampen, in afwachting van hun definitieve lot. De meeste Armeniërs werden simpelweg in de woestijn van de provincie Der ez-Zor gedumpt. In totaal vermoordde de Ottomaanse regering tussen 1915 en 1917 1,5 miljoen Armeense onderdanen.

Volgens de huidige Turkse regering was van genocide geen sprake. Turkije blijft de volkerenmoord ontkennen, bagatelliseren en trivialisieren. Turkije voert een diplomatieke loopgravenoorlog door fel uit te halen naar landen die de Armeense genocide erkennen. De belangstelling voor de genocide is door de jaren heen wisselend geweest, maar vanaf het begin van deze eeuw is deze in de Turkse samenleving sterk toegenomen. Er zijn talloze herdenkingsinitiatieven rondom de Armeense genocide geweest. Niet één is er echter onomstreden gebleven. In dit onderzoek heb ik mijn aandacht gevestigd op één bepaald domein waarbinnen herinnering plaatsvindt, namelijk het culturele. Mijn vraag luidt als volgt: Welke rol spelen culturele herinneringspraktijken bij het ontstaan en veranderen van het collectieve geheugen in de Turkse politieke en sociale context? Hoe brengen zij facetten van de geschiedenis aan het licht?

Met deze vraagstelling plaats ik mijzelf in de traditie van *memory studies*, een interdisciplinair wetenschappelijk specialisme dat praktijken en media analyseert die bijdragen aan de vorming van het collectief geheugen. Aangezien een alomvattende studie van teksten, films en tentoonstellingen die betrekking hebben op de Armeense genocide niet mogelijk is, heb ik enkele toonaangevende werken geselecteerd. Ik heb gekozen voor Markar Esayans roman *Karşılaşma* [Ontmoeting], de kunstwerken van vier moderne kunstenaars – Ayşe Erkmen, Hrair Sarkissian, Tayfun Serttaş en Kutluğ Ataman –, de musealisering van de Surp Khach kerk [de Kerk van het Heilige Kruis] en de animatiefilm *Chienne d'histoire*. In plaats van een

algemeen overzicht heb ik er de voorkeur aan gegeven om de specifieke dynamiek van een beperkt aantal werken trachten te doorgronden.

Twee criteria liggen ten grondslag aan de selectie van dit corpus. Aangezien ik wil uitzoeken hoe deze werken in het huidige Turkije functioneren, heb ik ten eerste werken gekozen die algemeen toegankelijk waren voor het Turkse publiek. Ten gevolge van de censuur worden niet alle culturele producten uitgezonden, vertoond of uitgegeven in Turkije. Niettemin waren het deze werken die tussen 2000 en 2015 een groot aantal Turken hebben bereikt. Deze werken zijn dus van belang met het oog op de analyse van het Turkse collectieve geheugen betreffende de Armeniërs en de Armeense genocide.

Ten tweede vertegenwoordigen deze werken verschillende kunstvormen, zoals beeldende kunst, literatuur, en film. Dat maakt het mogelijk om de vraag over het collectieve geheugen omtrent de Armeniërs te verruimen naar een bredere vraag over culturele productie. Hoe laten verschillende media en verschillende tekstgenres een verkenning van het verleden toe?

Dit proefschrift draait om de vraag hoe het historisch bewustzijn en collectief geheugen door literatuur, beeldende kunst, herdenkingsarchitectuur en film wordt geactiveerd en opgebouwd. Ik ben in het bijzonder geïnteresseerd in de wijze waarop het collectieve geheugen geconstrueerd wordt in een politieke context van censuur en staatsdruk. Een eeuw lang heeft de Turkse overheid de Armeniërs in Turkije het zwijgen weten op te leggen. Bovendien werden diegenen die zich over hun bestaan wilden uitspreken gemarginaliseerd, gestraft of tot *persona non grata* verklaard. Met dit als gegeven probeer ik in dit proefschrift het Turkse staatsmonopolie over de herinnering aan de genocide te doorbreken.

Overzicht van de hoofdstukken

Behalve een inleiding en conclusie bestaat dit proefschrift uit vier hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk, “Exploring Postmemory in Markar Esayan’s Novel *Karşılaşma*”, schetst een beeld van de herdenking van de Armeense genocide in Turkije. Ik bestudeer *Karşılaşma* [Ontmoeting], een roman van de Armeens-Istanboeli auteur Markar Esayan, met als doel de gevolgen van herinneringen aan de genocide voor latere generaties te onderzoeken. Daarbij gebruik ik het concept *postmemory* dat de herinneringen van de generaties die volgen op de eerste generatie van overlevenden beschrijft. Wat de volgende generaties meekrijgen is een band met iets wat zij niet zelf beleefd hebben: het betreft geïnternaliseerde herinneringen. De theoretische reflecties op het concept *postmemory* van Marianne Hirsch, Ernst van Alphen, Dori Laub en Gary Weissman hebben als leidraad gefunctioneerd.

Dit hoofdstuk behandelt de *postmemory* van volgende Armeense generaties in Turkije. Markar Esayan's boek *Karşılaşma* deinst niet terug voor ondubbelzinnige verwijzingen naar de Armeense genocide. Deze roman raakt de kwestie van herinnering in twee opzichten: middels de dubbele opdracht van het boek en middels de verschillende vertelperspectieven. Aan de hand van een analyse van de opdrachten en de politiek inzake de herdenking van Armeniërs illustreert Hoofdstuk 1 de complexiteit van het transgenerationele geheugen en traumaverschijnselen. De lezer komt twee opdrachten tegen in het boek: de eerste aan wijlen Hrant Dink en de tweede aan allen die omgekomen zijn in naam van Gomitas Vartabed. Dit hoofdstuk ontleedt de drijfveren van deze opdrachten en hun betekenis. Behalve deze opdrachten spelen de personages in de roman een belangrijke rol doordat ze het historisch geheugenverlies in beeld brengen en dit onbekende hoofdstuk in de Turks-Armeense geschiedenis aan de volgende generaties overdragen.

Hoofdstuk 2, "Art Projects as Counter-Monuments in Istanbul", is een analyse van werk van vier hedendaagse kunstenaars dat in Turkije is tentoongesteld. Ayşe Erkmen, Tayfun Serttaş, Kutluğ Ataman en Hrair Sarkissian zijn vier van de weinige hedendaagse kunstenaars die de Armeense genocide in huidig Turkije als onderwerp hebben. Ze beelden niet de herinnering aan de genocide uit; hun werk behandelt juist het ontbreken van herinnering. Zij gebruiken hun indirecte kennis zoals deze aan hen overgeleverd is. In dit hoofdstuk bestudeer ik een aantal van hun kunstwerken om te bepalen of ze als *counter-monuments*, het door James E. Young geïntroduceerde begrip, kunnen worden beschouwd. In Youngs definitie geven *counter-monuments* op een artistieke manier kritiek op traditionele monumenten. Dit impliceert een bewuste afwijking van de gebruikelijke iconografie van monumenten waarbij het verleden in de vorm van monumenten stolt. Een nieuwe benadering van het verleden ontstaat doordat de band tussen toeschouwer en herinneringsobject versterkt wordt. *Counter-monuments* plaatsen de toeschouwer en haar/zijn rol binnen de herdenkingsruimte zodat hij/zij hier actief betekenissen aan geeft. Tegenmonumenten stellen de officiële oorlogsverhalen aan de kaak. *Two Siblings* [İki Kardeş] van Ayşe Erkmen, *Foto Galatasaray* van Tayfun Serttaş, *Testimony* [Tanıklık] van Kutluğ Ataman en *Istory* [Benim Hikayem] van Hrair Sarkissian zijn de werken die ik bestudeer. Alle vier hebben ze betrekking op de Armeense genocide en zijn tentoongesteld in Istanbul. Ik bekijk op welke manier deze kunstwerken het beeld betwisten dat de Turkse overheid door middel van haar ontkenningsspolitiek uitdraagt. Hoe vullen deze kunstwerken de officiële Turkse geschiedenis aan, hoe ondermijnen of bekritisieren ze die geschiedenis? Ook bestudeer ik hoe deze kunstwerken Young's begrip *counter-monument* tegenspreken, verruimen of juist bevestigen.

De transformatie van een religieus oord tot een museum wordt onder de loep genomen in Hoofdstuk 3, “Transformation of the Church of Surp Khach into Akdamar Museum”. De Armeense Surp Khach [de Kerk van het Heilige Kruis] kerk staat op het Akthamar eiland in het Vanmeer in het oosten van Turkije. Tussen 2005 en 2007 onderging het kerkgebouw een controversiële restauratie. Het herstel van de 1100 jaar oude kerk werd gefinancierd door het Turkse Ministerie van Cultuur en Toerisme. Vervolgens heeft de Turkse staat de kerk heropend als museum en geweigerd het gebouw zijn oude religieuze functie terug te geven. De omvorming van een heilig oord tot een museum heeft deze plek tot een *lieu de mémoire* gemaakt, in de zin van Pierre Nora. Met zijn concept analyseert Nora bepaalde “herdenkingplekken” in Frankrijk, waar een symbolische betekenis aan is toegekend met ideologische en politieke doeleinden. In oktober 2012 heb ik veldwerk in de streek van Van verricht om de huidige stand van zaken rondom de kerk te bestuderen. Ik analyseer wat de musealisering van de kerk, de fetisjering van de op het eiland geplaatste Turkse vlaggen en de Turkse inlijving van dit oord voor het Koerdisch, Turks en Armeens geheugen betekent. Ik bekijk tevens wat de musealisering inhoudt en wat “duister toerisme” [“dark tourism”], “traumatoerisme” [“trauma tourism”], “geheugen-toerisme” [“memory tourism”] of “reis naar het vaderland” [“root-seeking trips”] behelst voor de Armeniërs die van over de hele wereld naar dit eiland komen.

Hoofdstuk 4, “Visualizing Genocide in the Animation Film *Chienne d'histoire*”, ontleedt de animatiefilm *Chienne d'histoire*, van de Armeens-Franse filmregisseur Serge Avédikian. Het verhaal speelt zich af in 1910, vijf jaar voor de Armeense genocide, toen de straten van Constantinopel overspoeld werden door zwerfhonden die vrijuit in de stad struinden. De nieuwe Ottomaanse regering besloot hier een einde aan te maken en stelde voor om de honden af te voeren naar Oxia, een onbewoond eiland in de Zee van Marmara met barre en steile rotswanden. De honden werden gevangen en gedropt op het eiland en aan hun lot overgelaten. Stadbewoners konden de honden horen janken tot ze verhongerden. Uiteindelijk zijn zo'n 80.000 honden uitgeroeid. Het is een traumatisch hoofdstuk uit de nationale geschiedenis, maar het is regisseur Avédikian niet alleen om de straathonden te doen. Zijn grootouders overleefden de Armeense genocide van 1915. Die wetenschap geeft de film een indringende dubbele laag. Ik bestudeer hoe Avédikian het verhaal uit 1910 van de voor dood achtergelaten zwerfhonden opbouwt. Ik gebruik hierbij het begrip allegorie. Ik analyseer momenten in de film die een allegorische lezing toelaten. Een allegorie is een retorisch middel dat gecompliceerde begrippen en ideeën beschrijft aan de hand van een verhaal dat onder het oppervlak een andere betekenis heeft. Het brengt een verborgen boodschap over via daden, personages, symbolische gebeurtenissen en beelden. Daarna onderzoek ik de rol van de drie Ottomaanse pasja's in *Chienne d'histoire* en bestudeer ik de manier waarop de honden worden

uitgeroeid in de film en hoe de Armeniërs tijdens de genocide gedeporteerd werden. Ik beantwoord hierbij de vragen: Kan *Chiienne d'histoire* worden gezien als een allegorie voor de Armeense genocide? Wat brengt de allegorie naar voren? Wat betekent het om het pijnlijke lot van de Armeniërs met dat van de honden te vergelijken? En tenslotte, waarom allegorie zo'n bruikbaar middel is in hedendaags Turkije?

Hoewel de genocide op 24 april 1915 een eeuw geleden was, is en blijft de Armeense kwestie een uitermate omstreden onderwerp in Turkije. Honderd jaar na dato zorgt dit taboe nog altijd voor veel onrust tussen de Armeense en Turkse gemeenschap. Dit proefschrift toont de belangrijke rol van literaire, artistieke, museale en monumentale vormen van herinnering voor de gedachtenis aan de Armeense genocide in Turkije.

